

TINES I TOMBES A SANT CUGAT DEL RACÓ

Pedres que parlen

Distància	11,3 km
Desnivell acumulat	250 m
Nivell de dificultat	Fàcil
Data	20 de desembre de 2020
Cartografia	ICGC. Bages. 1:50000
Recursos consultats	« Les Pedres que parlen al Racó de Sant Cugat » Maria Estruch i Subirana. Data de consulta 22/12/2020. Nota: emprant-ne algunes transcripcions literals. «Un indret amb llegenda: la cova del lladre» Maria Estruch i Subirana. «Dovella» 82, 2003 pàg. 45~46 «Estudi del territori del terme municipal de Navàs: les necròpolis rurals altmedievals» Erola Bedmar i Giménez. «Dovella» 117, 2015 pàg. 5~14 «Antics testimonis de la viticultura al Berguedà i comarques veïnes» Ramon i Jaume Corominas i Camp. «l'Erol» 131, 2017 pàg. 22~25 «Premses, tines i trulls medievals al Berguedà, nord del Bages i part del Solsonès» Ramon i Jaume Corominas i Camp. Centre d'Estudis del Bages i Àmbit de Recerques del Berguedà, 2017 « Necròpolis els Caus del Soler » Enric Villanueva. Data de consulta 22/12/2020
Punts per a GPS	Wikiloc Tines i tombes de Sant Cugat del Racó

Fàcil itinerari proper a Sant Cugat del Racó, que ens permet visitar tombes i tines i premses per l'elaboració de vi. La característica comuna entre dos elements tant diferents és que es construïren sobre gresos o pedra sorrenca. D'una banda perquè a la zona hi ha nombrosos afloraments d'aquest material i de l'altra perquè és una roca fàcil de treballar. Com que no a tot arreu es disposava d'aquest tipus de material cal suposar que s'utilitzaria la fusta, en el cas de la vinificació i les lloses per als enterraments. Però la roca n'ha permès la conservació fins als nostres dies.

El que visitarem és solament una petita mostra: només al terme de Navàs hi ha localitzades 7 tines i 10 premses entre medievals i modernes (ss. XVI~XVIII). Però també n'hi ha a Gaià i arreu del Baix Berguedà, especialment al veí municipi de Viver i Serrateix. Tot i així pensem que ja resulta prou significativa i sorprenent per aquesta simbiosi entre el vi i la mort.

Un altre tret comú és la dificultat de datació que, en el cas de les tombes, abastaria un període entre els ss. VI i X i pel que fa a les tines i premses fins al s. XV, tot i que algunes d'elles es podrien haver seguit utilitzat posteriorment.

El procés de vinificació amb aquests elements es composava de tres parts. Per una banda hi ha el conjunt funyador (o follador) i tina que consta de dues cavitats practicades al rocam. I de l'altra la premsa de biga (*torculario*) d'elaboració més complexa.

El funyador servia per a funyar o aixafar el raïm per tal que els llevats continguts a la pellofa es possessin en contacte amb el suc, el most, i comencés així el procés de fermentació del vi. Un cop funyat el contingut s'abocava a la tina situada al costat. S'anava repetint l'operació fins a finalitzar la collita o quan la tina era plena. Aleshores es cobria amb un empostissat de fusta que s'enfangava per tal de tancar qualsevol escletxa i evitar que «respirés» (oxigenació) durant la fermentació. Acabada aquesta es treia el vi per la part inferior de la tina, on s'havia practicat un forat a la roca, anomenat boixa —tradicionalment el tap solia ser de fusta de boix, resistent i mal-leable. Al fons de la tina hi restava la «brisa», mescla de granets, rapa i pellofes del raïm, xopa del vi no s'havia escorregut per la boixa. Per tal d'aprofitar tot el líquid, es premsava en premses de biga.

Per a construir les premses, es cercava codines sobresortints del terreny o blocs baixos, amb una superfície més o menys plana d'entre 10 a 15 metres quadrats. Aleshores es rebaixaven pel mig i s'hi practicaven forats a cada banda que havien de suportar els bastiments on es recolzava la biga. Sota la biga, damunt d'aquest gran plat de 5 o 6 metres quadrats, s'hi col·locava la brisa (o qui sap si també la pasta de les olives molturades) possiblement continguda en esportins, a punt de premsar.

Repartits per la superfície, encara podem trobar-hi altres forats probablement per a fixar pilars que haurien d'aguantar alguna mena de coberta i d'altres de més grans i profunds segurament per a recollir el vi o qui sap si l'oli. Ningú ens assegura quin era exactament l'ús que li donaven en aquesta terra de vinya i olivera.

Tot ben subjectat entre fusta i pedra, el giny havia de ser capaç d'efectuar prou pressió per a extreure el vi que romanía a la brisa acumulada al cul de les tines. Calia espremer la brisa tant com fos possible doncs quedava un llarg any fins la propera verema —comptant que no hi hagués cap maltempsada— i el vi formava part de l'alimentació bàsica diària dels nostres avantpassats, al costat del pa i l'oli.

Hi ha discrepància en quan al procés entre les fonts consultades. Corominas, atribueix la grandària d'aquestes bases de premsa (que ell anomena trulls) al fet que eren utilitzades també per a trepitjar el raïm abans de premsar en el mateix lloc, evitant així el transport de la brisa, i que la fermentació del most es feia en cups de fusta. Estruch no ho veu així i argumenta que els llevats continguts a la pellofa del raïm són imprescindibles per a la fermentació i en aquella època no es separava la part sòlida de la líquida del raïm fins ben enllestida la fermentació.

Posteriorment, cap al s. XVI, el procés va evolucionar desapareixent el funyador: la tina incorporava un brescat de posts suportat en bigues o un ràfec lateral sobre el que es trepitjava el raïm i s'abocava al fons. I les premses de gàbia substituïren les de biga.

La major part de l'itinerari és per pistes o antics camins carreters. La dificultat rau en localitzar cada element doncs alguns estan apartats del camí, sense cap mena de senyalització i envoltats de bosquina. En aquests cassos el GPS ens resultarà molt útil. És una llàstima que a aquest interessant patrimoni etnogràfic no se l'hi hagi donat la rellevància que mereix i resti en el més absolut abandó.

Ens caldrà ser especialment curiosos en el nostre capteniment: alguns elements estan ubicats en propietats privades.

Accés

Per la C-16 en direcció a Berga prenem la sortida 71 Navàs sud i seguim l'antiga C-1411. Just accedir al nucli urbà girem a l'esquerra per la carretera del Mujal, Sant Cugat i Castelladral.

Per la C-16 en direcció a Manresa prenem la sortida 73 Navàs centre. Creuem polígon industrial en direcció sud, sense entrar al nucli urbà que deixem a mà esquerra, a l'altre banda de la C-16, fins a trobar la carretera del Mujal, Sant Cugat i Castelladral que prenem a mà dreta.

Passem pel nucli del Mujal i, a uns sis quilòmetres de Navàs, arribem a Sant Cugat del Racó —d'obligada visita— que ens queda a mà esquerra. Continuem en direcció a Castelladral tres-cents-vuitanta metres on trobem una bifurcació a mà dreta de la que en parteixen dues pistes i hi ha un hidrant per a vehicles d'extinció d'incendis on disposem d'un reduït espai d'aparcament. Comencem a caminar per la pista de la dreta en direcció al mas del Soler.

D'anada o tornada, opcionalment podem visitar Santa Maria de les Esglésies, a poc més d'un quilòmetre de Sant Cugat en direcció al Mujal, desviant-nos per una pista (és indicat).

Prensa del Pla de l'Horta (460m)

A la segona bifurcació sota el mas del Soler hi ha una granja a mà esquerra. D'un costat en surt un camí d'accés a feixes de conreu. L'anem seguint amb algunes

bifurcacions fins que ens cal continuar uns cinquanta metres pel marge d'una feixa fins a localitzar la tina.

Tina i necròpoli dels Caus del Soler (463m)

Al costat del camí i visible al marge esquerre, una tomba i ben a prop un funyador i la tina sobre un mateix bloc. Just davant, a l'altre marge i sobre un turonet una tomba infantil.

Amb posterioritat a la nostra visita, documentant-nos per elaborar aquesta ressenya hem tingut notícia de que al mateix indret hi ha fins a sis o set tombes més. Per a més detall vegi's «[Necròpolis els Caus del Soler](#)».

Tines i premses de la Sala

Al punt més baix de l'itinerari, al torrent de Casolius, trobem una bifurcació. Fins aquí compartim camí d'anada i tornada. Ara iniciem un tram circular. Marxem per l'esquerra i retornarem per la dreta. Aviat albirem aturonada la casa de la Sala. Ens cal fer una llarga marrada per apropar-nos-hi pel camí d'accés. Sense arribar a tocar la casa baixem a trobar un conjunt de dues tines, una d'elles amb funyador, boixa, biot i escales de pedra per a accedir-hi. Aquestes tines, excavades també a la roca, foren abandonades després de la fil·loxera i s'utilitzaren com a dipòsit d'aigua fins a l'actualitat, impermeabilitzades amb ciment.

Prop del brocal hi ha una mena de plataforma circular per a aguantar l'empostissat de fustes que servien de tapa. Més endavant, amb l'invent del brescat, s'hi recolzaven els posts que permetien funyar damunt la tina i tirar el contingut directament a dins després de cada funyada o carretada de verema. A banda i banda de la tina i l'escala, es conserva encara bona part de les parets de pedra del cobert que protegia el conjunt. Poc més enllà hi ha una gran balma.

Prop de les dues tines ha d'haver-hi la base d'una premsa de biga que ens va passar desapercebuda en creure que estava en una altra ubicació.

Des de la Sala podem albirar el petit nucli del Racó, amb els masos de l'Alzina i l'Espinal. A les feixes de sota aquesta darrer mas hi ha una tina excavada a la roca, sense follador, amb el ràfec per aguantar el brescat i amb la boixa protegida per una porta. No la visitem per no disposar d'una localització més acurada.

Just a l'altre marge de la bifurcació del camí d'accés a la Sala, a uns trenta-cinc metres pel costat d'una feixa, trobem una altra premsa i encara, a uns vint-i-cint metres d'aquesta, posteriorment a realitzar l'itinerari, hem tingut notícia d'una segona.

Poc més amunt sortim al camí de l'Alzina o del Racó i el seguim a mà esquerra.

Abeurador de l'Amorriador (504m)

Clota o bassa natural en una codina parcialment esllavissada arranjada i dotada d'una elaborada pica de decantació per ésser utilitzada com a dipòsit d'aigua per al consum domèstic.

Tirem enrere i a la bifurcació continuem recte.

Premsa de la Roca del Frare (491m)

A uns cent-cinquanta metres de la bifurcació, al costat i a mà dreta del camí, a l'indret conegut com a la Roca del Frare.

Quasi davant per davant una roca amb uns gravats horitzontals esglaonats que la llegenda atribueix a les escales d'un monestir de monges o frares al peu de la muntanya.

Tomba/barraca de la Vinya de l'Alzina (484m)

Poc més enllà de la premsa i separada uns seixanta metres a la dreta del camí, al paratge anomenat la vinya de l'Alzina, hi ha les ruïnes d'una barraca de vinya adossada a una roca també tallada per l'home segles abans, vestigis probablement d'una vella tomba.

A uns setanta cinc metres a sol ixent s'alça un gran bloc on hi ha fixats alguns ancoratges per a la pràctica de l'escalada en bloc. En línia recta amb aquest bloc, a l'altra banda del camí iniciem la pujada per la falda del Serrat de Puig Massó per cercar la Cova del Lladre. No hi ha camí i ens cal anar buscant el millor pas per dins la pineda fins a localitzar-lo, entre altres blocs despresos, uns metres per sota d'una cornisa rocallosa.

Cova del Lladre (530m)

A la part superior d'un gran bloc hi ha una cavitat en forma d'olla amb un diàmetre de 200 cm i una alçada de 110 cm. La boca o entrada mesura 100 cm d'alt per 50 cm a la part superior i 60 cm a baix, amb un ràfec al damunt per a evitar l'entrada de la pluja i un encaix que hauria servit de tancament. Originàriament deuria ser a la part inferior del bloc que s'hauria girat en desprendre's del seu emplaçament original.

Albert Fàbrega (Dovella, 2004) conclou que es tracta d'una pedra sepulcral que durant l'època medieval hauria tingut un ús com a possible eremitori. Cal dir que sobre aquest tipus de cavitats hi ha diversitat de criteris. Algunes durant anys es van atribuir a sepultures hipogees del neolític, però altres hipòtesi les consideren *tafoni* o *taffoni* producte de l'erosió.

Malgrat haver-hi una escala a la part posterior no ens hi hem enfilat doncs havia plogut el dia abans i amb els líquens resultava molt rrelliscós. La llegenda del Lladre ja ens diu que hi grimpava a través dels tenells d'un pi blanc i que hi tenia una tapa de fusta per a protegir el seu botí i protegir-se ell mateix de la pluja que l'omple quan plou. A la base del bloc hi localitzem un *tesor*, no pas el del lladre, sinó de geocerca.

Però, i quina és la llegenda del lladre?

La tradició conta la història de dos germans del mas de l'Alzina del Racó, la més antiga del poble, que feia d'hostal. Un era pagès i sovint, treballava les feixes de vinya o sembradura d'aquest pla situades davant la cova.

L'altre germà era el lladre, que s'amagava, sobretot els dies de mercat a l'esmentada cova. Quan els berguedans baixaven a les terres regades pel Cardener, sovint rebien la «visita» del lladre que els buidava la bossa intimidant-los amb el seu pedrenyal. Però... com ho sabia el lladre quan havia de sortir de la cova? Quan el germà que llaurava albirava un traginer o vianant pel camí ral, feia el senyal convingut, proferint les paraules «Baixa, Moreu!».

El vianant, refiat que es tractava d'un pagès que cridava els bous perquè fessin la llaurada de dret, continuava el seu camí confiadament. Mentrestant el bandoler, pedrenyal en mà, baixava de la cova. Emmudit per la sorpresa, la víctima havia de fer-li present dels seus diners. Refent-se de l'ensurt procurava de refer la marxa com podia fins a l'Alzina.

Al capvespre, a l'hostal, els que hi feien nit comentaven el què havia passat. Qui més, qui menys «coneixia» el lladre de la cova:

- Sembla mentida que sempre quan passem per aquí hàgim de rebre! –deia l'un.

- On hem d'anar a parar!? Ja no es pot anar segur per aquests camins! I pensar que quan el meu padrí al cel sia...!!! –afegia l'altre, que portava bots de vi cap a muntanya.

- Tothom fes com jo que només em «cuido» de llaurar i esterrossar... altrament aniria el món! –afegia badallant des d'un racó i aixecant-se una mica geperut, arrossegant els peus i movent el cap a banda i banda, aquell que donava l'imprescindible toc d'alerta de tota l'operació.

Davallem del Puigmaçó per endinsar-nos al Pla de Sant Pere, ja en terme de Viver i Serrateix, i per tant del Berguedà.

Sant Pere de les Cigales (485m)

A la dreta del camí, sobre petit un túmul i envaït de bardisses hi ha les restes d'aquesta capella rural del s. XII de la que a penes destaquen uns carreus molt ben treballats i alineats de l'absis. Antigament s'havia anomenat Sant Pere de l'Alou o de Salou.

Davant per davant de l'església, hi trobem dues sitges excavades també a la roca. Les descobrí i buidà el darrer vinyaire que conreà la vinya, dita del Rossendo, a principi dels anys seixanta del s. XX. Va córrer que hi trobà qui sap quin tresor. L'únic cert és que, com en la llegenda de la maledicció de l'arqueòleg, el vinyaire morí jove poc després. Havien servit com a dipòsit d'aigua de pluja per ensulfatar. També ben a prop, al bell mig d'una feixa de sembradura, hi ha la ben conservada barraca de l'Abellar.

Tombes del Pla de Sant Pere (481m)

Poc més enllà, a quaranta metres a l'esquerra del camí, un conjunt de dues tombes medievals excavades a la roca, amb una creu gravada posteriorment a la banda de sol ixent. La més sencera, d'eix est-oest, presenta un forat circular en un extrem.

Per la zona s'hi han localitzat dos grups més de cinc i dues tombes respectivament, però la imprecisió de la ressenya que disposem no ens permet ubicar-les.

Continuem camí i, bon tros més endavant, a l'alçada d'un dipòsit antiincendis (1) el deixem per un a mà dreta. Passem per davant de ca l'Estruch i davallem fins a un torrent on pugem per un ramal a mà dreta que deixem aviat per seguir una línia elèctrica. Al començament el rastre de camí és clar però es va difuminant. Acabem vorejant una feixa on hi localitzem dues tines.

(1) Cal recordar que aquesta zona va resultar molt afectada per l'incendi del juliol de 1994.

Tines i tombes de la Terra de l'Espinal (470m)

Hi ha dos blocs. Un compost pel funyador i la tina situada al costat. Aquesta tina té la caixa circular tapada amb un roc al bell mig de la vertical del bloc, més o menys esfèric, que constitueix el conjunt. Aquest roc és cimentat per dins. Això fa pensar que podria haver-se utilitzat en època posterior com a dipòsit per ensulfatar els ceps. També té una regata semicircular excavada al brocal, potser emprada per a col·locar l'empostissat de la tapa o per a desviar l'aigua de la pluja. Hi ha també petits forats, com cassoles, segurament d'origen natural.

Un segon bloc format pel funyador al costat d'una tina i un biot. Per a aprofitar el líquid, la caixa dóna al biot, el dipòsit que recull el vi directament de la caixa o el que sobreix del recipient o bot que n'ha de permetre el transport. En les excavacions que s'hi van fer el 1988 s'hi van trobar fragments de ceràmica dels segles XIV~XVII.

Vorejant uns noranta metres vers sol ixent per la mateixa feixa trobem tres tombes orientades nord-sud, tallades sobre un mateix bloc després del seu emplaçament. Retornem al camí de ca l'Astruc i, vorejant pel torrent de Casolius, a la bifurcació on retrobem el camí d'anada.